

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ระบบเกษตรผสมผสานเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบเกษตรกรรมที่มีกิจกรรมตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปในพื้นที่เดียวกัน และกิจกรรมนั้นมีการเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นระบบเกษตรผสมผสาน จึงเป็นระบบที่นำไปสู่ การเกษตรแบบยั่งยืน (Sustainable Agriculture) เนื่องจากก่อให้เกิดผลดีและประโยชน์ในด้านต่างๆ เป็นต้นว่า เป็นการลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพ ลม พายุ และอากาศ ช่วยลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต ช่วยลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช ช่วยเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวพันธุ์ ช่วยกระจายการใช้แรงงานทำให้มีงานทำตลอดปี ช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกิจกรรมต่างๆ ในระดับไร่นา เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรในระดับไร่นา ช่วยให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนและช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3. 2554 : (ออนไลน์)) ตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่ใช้ภูมิปัญญาเกษตรอินทรีย์ ตามวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงคือ นายวันชัย สวัสดิ์แดง เกษตรกร อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้ทำเกษตรระบบผสมผสานโดยทำนาผักกระเฉดเกื้อกูลกับนาข้าว ทำให้มีรายได้จากแปลงผักกระเฉดเป็นกำไรคงเหลือประมาณ 1,000 บาท/วัน กำไรจากนาข้าวคงเหลือประมาณ 1,500 – 2,000 บาท/ไร่ (กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549: 33-35)

สำหรับประเทศไทยนโยบายการพัฒนาการเกษตรตามระบบการเกษตรผสมผสานได้เริ่มขึ้นในปีพ.ศ. 2535 โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบดำเนินการ ซึ่งเกษตรกรทุกจังหวัดได้เข้าร่วมโครงการในปี พ.ศ. 2539 ผลการดำเนินงานปรากฏว่ามีเกษตรกรจำนวนหนึ่งประสบผลสำเร็จ แต่ก็ยังมีเกษตรกรอีกจำนวนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จในการทำระบบเกษตรผสมผสาน เนื่องจากระบบเกษตรผสมผสานเป็นระบบที่ต้องวางแผน การจัดการทรัพยากรการผลิตในระดับ ไร่นา และการจัดการในด้านเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ทู่น แรงงานและการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3. 2554 : (ออนไลน์))

จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ที่มีโครงสร้างเศรษฐกิจหลักเป็นภาคเกษตร โดยในปี พ.ศ. 2552 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีมูลค่า 125,726 ล้านบาท มีสัดส่วนจากสาขาเกษตรกรรมร้อยละ 32.75 ซึ่งถือว่าเป็นสาขาเศรษฐกิจหลักอันดับ

หนึ่งของจังหวัด (สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี. 2552 : (ออนไลน์)) แต่จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า เกษตรกรในจังหวัดสุราษฎร์ธานีประสบปัญหาหลายประการ เป็นต้นว่า ต้นทุนการผลิตสูงโดยเฉพาะปุ๋ยเคมีราคาสูง ในช่วงฤดูกาลผลผลิต จะมีผลผลิตออกสู่ตลาดพร้อมกันเป็นจำนวนมาก ราคาผลผลิตที่เกษตรกรจำหน่ายได้ต่ำกว่าทุน และการบุกกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยมิได้คำนึงถึงสภาพ ความเหมาะสมของพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบ ได้แก่ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน โดยเพิ่มประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรควบคู่กับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร หน่วยงานดังกล่าวข้างต้นร่วมกับสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้พยายามบรรเทาปัญหาข้างต้นโดยการส่งเสริมแผนการผลิตของเกษตรกรด้วยระบบเกษตรผสมผสาน ซึ่งมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งประสบผลสำเร็จในการทำเกษตรระบบผสมผสาน โดยในปี พ.ศ. 2553 เกษตรกรจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้มีการทำการเกษตรผสมผสานประเภทพืช – พืช รวมทั้งสิ้น 3,101,201.50 ไร่ (สำนักงานเกษตรจังหวัด สุราษฎร์ธานี. 2553) ชนิดพืชที่ปลูก ได้แก่ กล้วยน้ำว่า เเงาะ จำปาตะ พุเรียน มะละกอมังคุด ลองกอง ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว ยางพารา และสะตอ อย่างไรก็ตามถ้าคิดตามจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด จะพบว่าเกษตรกรที่ทำระบบเกษตรผสมผสานมีประมาณร้อยละ 50 เท่านั้น (รุ่งทิวา พันธุ์ประทุม. 2554 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2554 สำนักเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้กำหนดแผนงานส่งเสริมและขยายผลการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับเป้าหมายของการทำระบบเกษตรผสมผสานนั่นคือ การมุ่งไปสู่การเกษตรแบบยั่งยืน โดยคัดเลือกจากหมู่บ้าน/ครัวเรือนเกษตรกรอำเภอๆ ละหนึ่งหมู่บ้าน รวม 19 หมู่บ้าน ทั้งนี้ หมู่บ้านที่ถูกคัดเลือกจะต้องเป็นพื้นที่ที่ไม่เคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณด้านเศรษฐกิจพอเพียงในปีงบประมาณ และเป็นพื้นที่ที่ไม่เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงอยู่แล้ว โดยวิธีดำเนินงานนั้นจะเป็นการจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานี. 2554) ซึ่งในการวิจัยนี้จะนำผลการศึกษากการทำเกษตรระบบผสมผสานที่เกษตรกรตัวอย่างดำเนินการแล้วเกิดประสิทธิภาพในการใช้ปัจจัยการผลิต ได้แก่ การทำการเกษตรของนายภิญโญ แป้นจันทร์ นายณรงค์ ทองแท้ (อำเภอพุนพิน) และนายไพศาล นิจจันทร์พันธ์ (อำเภอวิภาวดี) จังหวัดสุราษฎร์ธานี เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดความรู้แก่เกษตรกร เพื่อจูงใจให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบเกษตรผสมผสาน

การส่งเสริมแผนการผลิตของเกษตรกรด้วยระบบเกษตรผสมผสานในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอาจกล่าวได้ว่า ยังไม่สามารถจูงใจให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการได้มากเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรผสมผสานยังมีข้อจำกัดในเรื่องรูปแบบและระบบที่เหมาะสม (ชลินทร์ ประพฤติตรง. 2547 : 2) เพราะการพัฒนาด้านการเกษตรมุ่งเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีมากมายไม่ถึงมือเกษตรกร เนื่องจาก

ไม่เหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร เกษตรกรยังขาดแรงจูงใจที่จะเปลี่ยนมาทำการเกษตรระบบนี้ ตลอดจนขาดความรู้ ความเข้าใจในการใช้ปัจจัยการผลิตให้มีประสิทธิภาพเต็มที่ในระบบเกษตรผสมผสาน โดยจากผลงานวิจัยของ คณาวุฒิ บุตรดีพันธ์ (2548) พบว่า เกษตรกรในจังหวัดสุรินทร์ ต้องการทราบต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนที่จะได้รับจากระบบเกษตรผสมผสาน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้บันทึกการจัดการฟาร์ม ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้เกษตรกรไม่มีความมั่นใจว่าระบบเกษตรผสมผสานจะช่วยให้การใช้ปัจจัยการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น การศึกษาเรื่องประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตในระบบเกษตรผสมผสานจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นที่จะศึกษา โดยการวิจัยในครั้งนี้จะใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจความคิดเห็นของเกษตรกร และศึกษาจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการทำเกษตรแบบผสมผสาน ตัวอย่างเช่น นายไพศาล นิลจันทร์พันธ์ เกษตรกรอำเภอวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ปลูกสละและชมในสวนปาล์ม ปลูกกล้วยน้ำว้าในสวนยางพารา และปลูกมะนาวในปล่องคอนกรีตที่สามารถบังคับให้ออกผลผลิตตามต้องการได้ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีผลผลิตเพียงพอ สำหรับบริโภคในครัวเรือน และนำออกขาย ตลอดจนทำให้มีการใช้ทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่อย่างเต็มที่ (ไพศาล นิลจันทร์พันธ์, 2554 : สัมภาษณ์)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรระบบผสมผสานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อวัดประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตตามความคิดเห็นของเกษตรกรระบบเกษตรผสมผสานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. เพื่อวัดอิทธิพลของระดับการสนับสนุนระบบเกษตรผสมผสานจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อเกษตรกรต่อประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตตามความคิดเห็นของเกษตรกรในระบบเกษตรผสมผสานจังหวัดสุราษฎร์ธานี
4. เพื่อสร้างยุทธวิธีจูงใจให้เกษตรกรทำการเกษตรผสมผสานเพิ่ม และประเมินผลการดำเนินงานของเกษตรกรระบบเกษตรผสมผสานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

สมมติฐานการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดสมมติฐานไว้ดังนี้

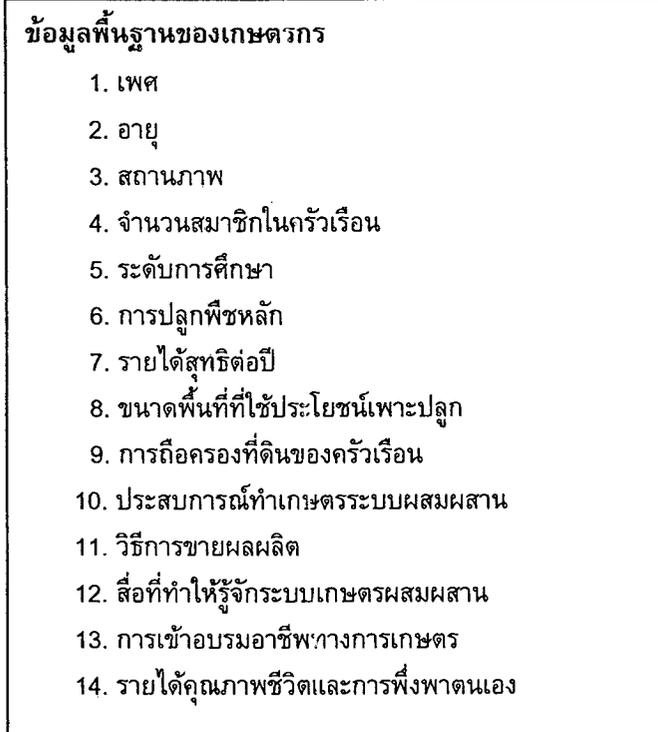
1. ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรระบบเกษตรผสมผสานแตกต่างกันทำให้ระดับประสิทธิภาพการใช้จ่ายการผลิตตามความคิดเห็นของเกษตรกรในระบบเกษตรผสมผสานแตกต่างกัน
2. การสนับสนุนเพื่อการทำเกษตรระบบผสมผสานจากภาครัฐ/หน่วยราชการมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการใช้จ่ายการผลิตตามความคิดเห็นของเกษตรกรในระบบเกษตรผสมผสาน

พื้นที่ศึกษา : จังหวัดสุราษฎร์ธานี

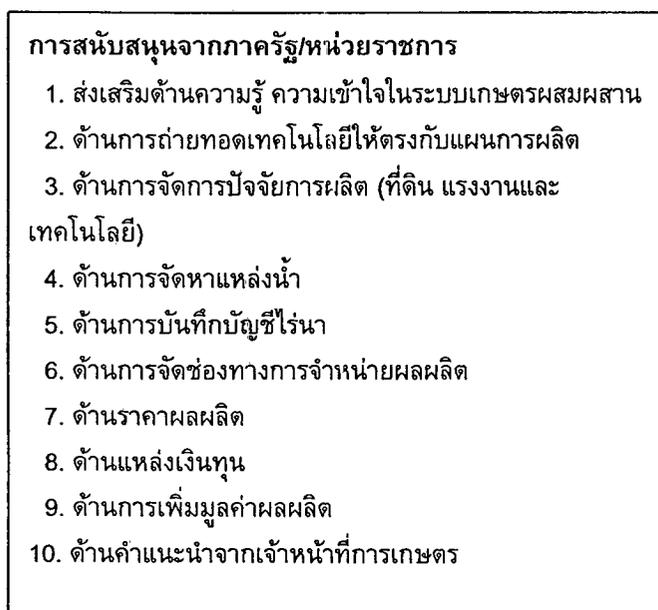
กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวัดค่าประสิทธิภาพการใช้จ่ายการผลิต จะวัดจากเกณฑ์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อคัดเลือกเกษตรกรเข้าประกวดรับรางวัลความสำเร็จ ในการทำการเกษตรระบบผสมผสาน ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิด ดังภาพที่ 1.1

ตัวแปรต้น



ตัวแปรตาม



**ประสิทธิภาพการใช้อย่างปัจจัยการผลิต
ในระบบเกษตรผสมผสาน**

1. ด้านที่ดินและน้ำ
2. ด้านแรงงาน
3. ด้านทุน
4. ด้านการประกอบการ

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กระบวนการผลักดันผลงานออกสู่การใช้ประโยชน์

1. จัดประชุมเสนอผลงานวิจัยต่อเกษตรกรที่ทำการเกษตรระบบผสมผสานเพื่อขอแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการทำเกษตรระบบผสมผสาน
2. จัดทำเอกสารเผยแพร่
3. นำผลการวิจัยเสนอต่อสำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานีเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป
4. ร่วมกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานีขยายผลจากการวิจัยสู่การปฏิบัติของเกษตรกรในระบบเกษตรผสมผสาน โดยการสร้างแรงจูงใจในการทำเกษตรผสมผสาน

นิยามศัพท์เฉพาะ

เกษตรผสมผสาน (Integrated Agriculture) หมายถึง การทำเกษตรที่ปลูกพืชตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป หรือเลี้ยงสัตว์หลายชนิด โดยต้องมีกิจกรรมที่สนับสนุนเกื้อกูลกัน

ประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิต หมายถึง ความคิดเห็นของเกษตรกรในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และทุน ที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ในการผลิตพืชและสัตว์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด คือ การลดต้นทุนการผลิต ลดปัญหาด้านการตลาด ลดความเสี่ยงภัยด้านต่าง ๆ เพิ่มหรือกระจายการใช้แรงงานด้านการเกษตรมากขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ต่อครัวของเกษตรกรให้สูงสุด

ปัจจัยการผลิต หมายถึง ปัจจัยนำเข้าที่สำคัญในการทำเกษตรระบบเกษตรผสมผสาน ประกอบด้วย ที่ดินและน้ำ แรงงาน ทุน และการประกอบการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ที่ดินและน้ำ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิต ซึ่งเกษตรกรควรมีที่ดินเป็นของตนเอง เพราะการทำเกษตรผสมผสาน มีการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น ซึ่งต้องใช้เวลาานกว่าจะได้ผลผลิต ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินก็มีส่วนสำคัญในการเลือกกิจกรรม ในที่นี้รวมถึงแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรด้วย

แรงงาน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการจัดการฟาร์ม การทำเกษตรระบบผสมผสานมุ่งเน้นให้เกษตรกรได้ใช้แรงงานในครอบครัวอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ จึงควรพิจารณาในเรื่องการกระจายการใช้แรงงานตลอดปี โดยการจัดระบบการปลูกพืชที่เกื้อกูลกัน การใช้แรงงานให้เหมาะสมกับวิทยาการแผนใหม่และวิทยาการพื้นบ้านให้ผสมผสานกลมกลืนกันไป เช่น การเตรียมดิน การกำจัดวัชพืช และ การใช้แรงงานผสมผสานหรือทดแทนกันระหว่างแรงงานคน แรงงานสัตว์ และเครื่องทุ่นแรง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิต

ทุน เป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการ เกษตรระบบผสมผสาน ทุน หมายถึง เงินสดที่ใช้ในการซื้อปัจจัยการผลิต เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาเคมี และเครื่องจักร เครื่องมือต่างๆ ในการทำเกษตรระบบผสมผสาน

การจัดการ / ประกอบการ ในการเกษตรระบบผสมผสาน ต้องมีลักษณะเป็นผู้จัดการ มีหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินใจว่าการผลิตอะไร ที่ไหน โดยวิธีใด จำนวนเท่าไร จะผลิตเมื่อไร และจะซื้อขายกับใครที่ไหน ซึ่งเกษตรกรหรือผู้จัดการจะต้องมีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารงานในไร่นา ต้องค้นหาความรู้ใหม่ๆ และความเคลื่อนไหวของภาวะตลาดและราคา เพื่อลดความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพเกษตร